

JAN ORZECHOWSKI

GRAJEWO

SZCZUCZYN

RADZIŁÓW

RAJGRÓD

RUDA

BEŁDA

PRUSKA

BOGUSZE

WĄSOSZ

BIAŁASZEWO

ABY PAMIĘĆ
NIE ZGINEŁA

Ppor. cz. w. AK, płk dr nauk wojsk. Jan Orzechowski ps. "Strzała", ur. 27 lutego 1920 r. W konspiracji od 1940 r. w szeregach SZP-ZWZ-AK. Łącznik komendanta rejonu Rajgród, pomocnik ds. organizacyjnych.

Absolwent Szkoły Podchorążych III Inspektoratu w Obwodzie Grajewskim.

Wykładowca w konspiracyjnej szkole podoficerskiej w Turczynie, placówka Bełda.

Dowódca plutonu w 6 szwadronie 9 psk AK. Uczestnik bitwy w dniu 8 września 1944 r. - ranny. Wyciąg z zaświadczenia płk. „Mściława” - dowódcy Białostockiego Okręgu AK: „Za nieugiętą postawę w walce z hitlerowskim okupantem, jako młody żołnierz Obywatel Jan Orzechowski został odznaczony:

- Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami w maju 1943 r.;
- Krzyżem Walecznych po raz pierwszy we wrześniu 1944 r.

Awansowany:

- do stopnia kaprała podchorążego po ukończeniu Konspiracyjnej Szkoły Podchorążych III Inspektoratu,
- do stopnia plutonowego podchorążego w maju 1943 r.,
- do stopnia sierżanta podchorążego w maju 1944 r.,
- do stopnia podporucznika cz. w. we wrześniu 1944 r.”

Tytuł doktora nauk wojskowych otrzymał broniąc w Akademii Sztabu Generalnego rozprawy naukowej na temat: Dowodzenie i praca sztabów na przestrzeni historii wojskowości. Dzieło naukowe składa się z czterech tomów:

Tom I obejmuje okres od czasów starożytnych do początków XX wieku,
Tom II obejmuje okres od przełomu XIX i XX wieku do roku 1918,
Tom III obejmuje okres międzywojenny (1918-1939),
Tom IV obejmuje okres II Wojny Światowej i pierwsze lata powojenne.

W 1975 r. przeniesiony został w wieku 55 lat w stan spoczynku poświęcając wolny czas na zbieranie materiałów obrazujących walkę Narodu Polskiego, a ściślej mówiąc społeczeństwa powiatu grajewskiego w walce z okupantami - sowieckimi i niemieckimi w latach 1939-1944. Rezultatem tych zbiorów, opartych o własne przeżycia i relacje żyjących jeszcze świadków tamtych mrocznych dni, jest niniejsza książka.

Jan Orzechowski

ABY PAMIĘĆ NIE ZGINEŁA

**SŁUŻBA ZWYCIĘSTWU POLSKI
ZWIĄZEK WALKI ZBROJNEJ
ARMIA KRAJOWA**

**NA TERENIE POWIATU GRAJEWSKIEGO
W LATACH OKUPACJI 1939-1944**

WYDANIE DRUGIE

**TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW RAJGRODU
RAJGRÓD 1997**

Wydawca:
Towarzystwo Miłośników Rajgrodu
19-206 Rajgród, ul. Warszawska 20
tel. (086) 72 17 28

Redakcja wydania:
Janusz Sobolewski, Maria Fliszewska, Zygmunt Tarnacki
Emilia Sobolewska, Bogusława Gardynecka

Projekt okładki:
Emilia Sobolewska, Zygmunt Tarnacki

Łamanie:
Marek Jadczyk
Zdjęcia i reprodukcje fotografii archiwalnych:
Janusz Karwowski i Krzysztof Mroziewski

Korekta:
Jan Tarnacki, Jan Orzechowski

Wydano dzięki wsparciu finansowemu:
Rady Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa w Warszawie,
Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki UW w Łomży,
Zakładów Płyt Wiórowych S.A. w Grajewie,
Władz samorządowych z Rajgrodu i Grajewa,
Nadleśnictwa Rajgród

Wydawca składa szczególne podziękowanie:
prof. Tomaszowi Strzemboszowi, prof. Zdzisławowi Wilhelmiemu
i p. Eugeniuszowi Wiszowatemu

ISBN 83-904809-3-X

Druk i oprawa:
P. W. SCAN COM, tel. 16-55-81, ul. Wojska Polskiego 169, Łomża
Tel. (086) 16 55 81

Nakład 1000 egz.

Spis treści

ROZDZIAŁ I. MAZOWSZE I JEGO PÓŁNOCNI SĄSIEDZI - PRUSOWIE I LITWINI. PODBÓJ PLEMION PRUSKICH PRZEZ KRZYŻAKÓW.....	5
1. W pomroce dziejów.....	5
2. Dzieje Mazowsza w okresie panowania dynastii Piastów.....	8
A. Skąd wzięła się nazwa Mazowsze?.....	8
B. Mazowsze jako prowincja piastowska i księstwo w okresie XI-XIII w.....	9
C. Rozbicie feudalne Mazowsza i powrót do Korony.....	12
3. Prusowie i Jaćwięgowie - kłopotliwi sąsiedzi Mazowsza.....	18
A. Prusowie.....	18
B. Jaćwięgowie.....	27
4. Litwini i ich najazdy na Polskę.....	29
5. Podbój plemion pruskich przez Krzyżaków.....	30
ROZDZIAŁ II. KSIĘSTWO WISKIE, – JEGO MIASTA I POWIATY: WISKI, WĄSOSKI, RADZIŁOWSKI I GRAJEWSKI.....	34
1. Ziemia wiska.....	34
2. Kolonizacja w księstwie wiskim.....	37
3. Urzędy w księstwie wiskim.....	39
4. Starostwo rajgrodzkie, powstanie miasta Szczuczyna i powiatu grajewskiego.....	44
5. Kataklizmy dziejowe na ziemiach powiatu grajewskiego.....	49
A. Wiek XVII i XVIII.....	49
B. Powstanie Listopadowe na terenach powiatu grajewskiego.....	50
C. Ślady Powstania Styczniowego na terenie powiatu grajewskiego. Sytuacja po powstaniu.....	50
6. Rok 1905 w powiecie.....	52
7. Wybuch pierwszej wojny światowej, powstanie Polskiej Organizacji Wojskowej (POW).....	53
8. Bolszewicy na ziemiach powiatu.....	59
9. Okres międzywojenny.....	67
ROZDZIAŁ III. 9. PUŁK STRZELCÓW KONNYCH W OKRESIE POKOJU I WOJNY.....	68
1. Okres pokoju. Organizacja i dyslokacja 9. psk do Grajewa.....	68
2. Stan polskiej kawalerii przed 1939 r. i plany jej reorganizacji.....	75
3. Okres zagrożenia ze strony Trzeciej Rzeszy - marzec - sierpień 1939 r.....	77
4. Życie pułku w okresie zagrożenia, mobilizacja pułku. Koncentracja Podlaskiej Brygady do działań wojennych.....	
5. Marsz 9. psk do rejonu koncentracji.....	84
6. Rola Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”. Decyzja dowódcy GO „Narew” w sprawie obrony. Zadania i działanie Podlaskiej Brygady Kawalerii.....	87
a) Skład Grupy Operacyjnej „Narew”.....	87
b) Pas obrony: granica wschodnia (włącznie) Puszcza Augustowska; granica zachodnia: Chorzele (wyłącznie), Ostrołęka (wyłącznie).....	87
c) Zadanie: bronić linii Biebrzy i Narwi, osłonić linię kolejową Grodno - Warszawa, osłonić prawe skrzydło Armii „Modlin”.....	87
d) Ogólne położenie stron.....	87

7. Wojna.....	92
A. Ogólny przebieg działań wojennych w pierwszych dniach wojny na froncie polsko-niemieckim - bitwa graniczna.....	94
B. Operacja Podlaskiej Brygady Kawalerii na Białą Piską.....	98
C. W odwrocie.....	102
D. Bitwa pod Kockiem.....	108
E. Kapitulacja.....	109
F. Uogólnienie wniosków z wojny polsko - niemieckiej.....	110
ROZDZIAŁ IV. PODZIAŁ POLSKI NA STREFY OKUPACYJNE. PIERWSZE WALKI PARTYZANCKIE W KRAJU. GESTAPO, ABWEHRA I NKWD.....	112
1. Podział Kraju na strefy okupacyjne i działania okupantów.....	114
2. Powojenny szok w społeczeństwie polskim po klęsce.....	117
3. Wyszędlenie ludności polskiej.....	118
4. Narodziny pierwszych walk partyzanckich.....	120
A. Okupacja niemiecka. Walki partyzanckie w toku wojny i po ustaniu walk regularnych sił zbrojnych.....	120
B. Okupacyjna strefa sowiecka.....	123
5. Gestapo i NKWD w akcji.....	128
A. Gestapo.....	128
B. Abwehra.....	136
C. NKWD.....	139
ROZDZIAŁ V. POWSTANIE KONSPIRACJI W OKUPOWANEJ POLSCE.....	145
A. Ważniejsze organizacje konspiracyjne.....	145
1. Organizacja Dywersji Pozafrontowej.....	145
2. Tajna Organizacja Wojskowa.....	147
3. Tajna Armia Polska.....	148
4. „Brochwicz”.....	149
5. Muszkietierowie.....	150
6. Gryf Kaszubski, od 1942 r. Gryf Pomorski.....	150
7. Korpus Obrońców Polski lub Komenda Obrońców Polski.....	151
8. „Kaerge” (KRG).....	151
9. Organizacja Orła Białego.....	151
10. Inne różne organizacje.....	154
11. Powstanie, organizacja i struktura konspiracyjnego WP pod nazwą „Służba Zwycięstwu Polski” (SZP).....	156
12. Powstanie Związku Walki Zbrojnej (ZWZ).....	163
13. Związek Odwetu (ZO), Wachlarz i Kedyw.....	171
14. Armia Krajowa, aresztowanie gen. Stefana Roweckiego. Nowy komendant Armii Krajowej gen. Bór – Komorowski. Problemy roku 1943 - 1944.....	174
ROZDZIAŁ VI. BIAŁOSTOCKI OBSZAR I BIAŁOSTOCKI OKRĘG ARMII KRAJOWEJ.....	181
1. Struktura Obszarów i Okręgów.....	181
2. Początki konspiracji na Białostocczyźnie. Organizowanie się lokalnych władz konspiracyjnych.....	182
3. Powstanie Dowództwa i Sztabu Białostockiego Okręgu ZWZ-AK.....	187
4. Dowódcy i sztab Obszaru Nr 2. Białystok.....	202
A. Charakterystyka Obszaru Nr 2.....	202
B. Komendanci Obszaru nr 2 Białystok.....	204

ROZDZIAŁ VII. RUCH OPORU W POWIECIE GRAJEWSKIM W OKRESIE OKUPACJI RADZIECKIEJ W LATACH 1939-1941.....	217
1. Powstanie struktur organizacyjnych w obwodzie i rejonach.....	221
2. Konspiracja w rejonach i placówkach.....	224
a. Rejon Radziłów.....	225
b. Rejon Szczuczyn.....	229
d. Rejon Rajgród.....	233
ROZDZIAŁ VIII. POWIAT GRAJEWSKI W WALCE Z OKUPANTEM HITLEROWSKIM W LATACH 1941 - 1944.....	256
1. Podmuchy wojny niemiecko - radzieckiej.....	256
2. Ostatni wywóz ludności cywilnej z sowieckiej strefy okupowanej.....	257
3. Wejście Niemców.....	261
4. Okres „bezkrólewia”. Ożywienie konspiracji.....	263
5. Obsada Kadrowa w Obwodzie Grajewskim.....	267
6. Plan „Burza”. Zmiany kadrowe związane z planem „Burza”.....	272
7. Inspekcje w obwodzie i w rejonach.....	279
a. Inspekcje okręgowe.....	280
b. Inspekcja ze szczebla III Inspektoratu.....	281
c. inspekcje komendanta obwodu.....	288
8. Szkolnictwo wojskowe w Obwodzie Grajewo AK.....	288
9. Dywersja w obwodzie grajewskim.....	289
10. Terror hitlerowski na Białostocczyźnie.....	291
11. Pacyfikacja wsi Grzędy w rejonie Rajgród. Wstrzymanie dywersji.....	297
12. Uderzeniowe Bataliony Kadrowe - ich historia i działania.....	298
13. Grupa Kedywu w obwodzie grajewskim.....	300
14. Konspiracja w rejonach obwodu Grajewo.....	303
15. Jak zginął pierwszy konspiracyjny starosta powiatu grajewskiego ppor. Maksym Jonkajtys?.....	308
ROZDZIAŁ IX. NADCIĄGA „BURZA”. 9. PUŁK STRZELCÓW KONNYCH (SPIESZONY) W WALCE W UROCZYSKU GRZĘDY.....	342
1. Sytuacja ogólna i nasze nastroje.....	342
2. „Burza” na wschodnich obszarach Polski.....	343
3. Sytuacja w powiecie grajewskim na początku lipca 1944 roku.....	346
4. Plan „Burza” w powiecie grajewskim. Koncentracja 9. psk AK.....	347
5. Stan broni, ludzi, amunicji oraz zaopatrzenie w żywność i lekarstwa.....	349
6. W obozie. Pierwsza walka z Niemcami.....	351
7. Dowództwo pułku. Planowanie działań.....	355
8. Organizacja pułku. Obsada personalna.....	361
9. Codzienne życie pułku.....	363
10. Uzupelnienie pułku.....	365
11. Radziecki desant dywersyjno-rozpoznawczy „Sołowiej - 5”.....	366
12. Zwolnienie „do cywila”. Kodeks moralny 9. psk AK.....	367
13. O stratach własnych i leczeniu rannych.....	368
14. Akcje bojowe pułku od dnia koncentracji do 8 września 1944 r.....	369
15. Niemieckie przygotowania do likwidacji 9. psk AK, nasze przeciwdziałania.....	385
16. Ostatnia bitwa 9. Pułku Strzelców Konnych Armii Krajowej w dniu 8 września 1944 r.....	388
17. Na drugiej stronie Biebrzy.....	395

Zakończenie.....	397
Wykaz żołnierzy 9. psk AK, którzy przebili się przez front na rzece Biebrzy w nocy z 8/9 września 1944 r. i zostali wcieleni do 6. Zapasowego Baonu Piechoty w Dojlidach Górnych w Białymstoku	409
Wykaz żołnierzy 1. szwadronu 9. psk AK (wykaz niepełny).....	411
Wykaz żołnierzy 2. szwadronu 9. psk AK (wykaz niepełny).....	411
Wykaz żołnierzy 3. szwadronu 9. psk AK (wykaz niepełny).....	412
Wykaz żołnierzy 4. szwadronu 9. psk (wykaz niepełny).....	413
Wykaz żołnierzy 5. szwadronu 9. psk AK (wykaz niepełny).....	414
Wykaz żołnierzy 6. szwadronu 9. psk AK (wykaz niepełny).....	415
Wykaz żołnierzy NSZ, biorących udział w akcji „Burza” w ramach 9. psk AK (wykaz niepełny).....	415
Bibliografia.....	422